

8. HAFTA

AIT182 ve AIT282

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ II

KBUZEM

Karabük Üniversitesi

Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi

Türkiye'nin Dış Politikası ve İlişkileri (1)

1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış

Atatürk'ün Türk dış politikasına bakışında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarihi misyonu, jeopolitik yapısı, dünyanın geldiği nokta gibi hususlar etkili olmuştur. Onun dış politikasının odak noktası, kurduğu milli devletin yerleşmesi ve etrafında saygı duyulan güçlü bir ülke haline gelmesidir. Dolayısıyla tüm politikalar bu perspektiften belirlenmiştir.

Her şeyden önce milli sınırlar içinde kendi gücümüze dayalı, tam bağımsız ve çağdaş bir Türkiye oluşturmak esastır. Bundan sonra da kurulan devleti maceralardan uzak tutarak diğer ülkelerle barış içinde yaşayan bir organizasyon haline getirmek gerekmektedir. Bu nedenle Atatürk'ün dış politikasında "Yurtta sulh, cihanda sulh" deyişinin önemli bir yeri vardır. O, Türk milletinin başkasının topraklarında gözü olmadığı gibi, başkalarının da gözünün bizim topraklarımızda olmadığı sürece, tüm devletlerle iyi ilişkiler içinde bulunulması gerektiğini düşünür. Bu yapılırken milli çıkarlarımızın asla göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgular.

O, anlaşmazlıkların barışçı yollardan hukuka uygun bir biçimde çözülmesi gerektiği görüşünü sadece sözleriyle değil, aynı zamanda samimi uygulamalarıyla da ortaya koymuştur. Türkiye, Musul, Montreaux ve Hatay davalarında olduğu gibi Lozan sonrası çıkan sorunları da hukuki yollarla çözmeye çalışmıştır. Ancak bu "ne pahasına olursa olsun" gibi teslimiyetçi politikalarla olmamıştır. Türkiye barışçıl bir politika güderken aynı zamanda ülkesinin güvenliğini sağlayacak tüm tedbirleri de almıştır.

Atatürk'ün dış politikada temel aldığı ilkeleri, başta bağımsızlık, barış, aktif bir dış politika olarak tanımlamak mümkündür.

2. 1923-1932 Döneminde Türk Dış Politikası

Bu dönemde Türkiye Cumhuriyetinin dış politikası, yakın zamanda kurtuluş mücadelesi vermiş ve bu mücadeleden başarı ile çıkmış bir devletin politikası görünümündedir. Savaşlardan çok çekmiş ve bu nedenle barışı esas almış, fakat ülke haklarını savunma noktasında da asla taviz vermeyerek kararlı bir politika güdülmüştür.

Millî Mücadele hareketinden başarıyla çıkan Türk devleti, Lozan Antlaşması'nı Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri ile eşit şartlarda imzalamış ve milletler arası

alandan, bağımsız bir devlet olarak yerini almıştır. Lozan sonrasında, Yeni Türkiye bağımsızlığına sınırlama getirecek milletler arası bağlardan uzak kalacak, barışçı bir politika takip etmek suretiyle, komşularıyla dostluk ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin bu dönemde barışçı bir siyaset takip etme gayretlerini çeşitli sebeplerle izah etmek mümkündür. Ancak, bu sebepler arasında toplum hayatında köklü değişiklikler yapan inkılâp ve kalkınma hareketlerine girişmenin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Mustafa Kemal Paşa bu gerçeği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada şu şekilde izah etmektedir; "...esaslı ıslahat ve inkişafat içinde bulunan bir memleketin hem kendisinde, hem de muhitlerinde sulh ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay olunabilecek bir keyfiyet olmaz...".

Türkiye'nin Lozan sonrası dış politikasına Mustafa Kemal Paşa fikir ve düşünceleri ile yön vermiştir. Mustafa Kemal Paşanın uyguladığı dış politika, millet menfaatine dayalı bir "Millî siyaset" ilkesini temel alır. Millî siyaset uygulamasında esas olan Millî bağımsızlık, Millî misak, milletler arası hukuk da saygı ile "Yurtta barış, dünyada barış" ilkelerinin titizlikle tatbik edilmesidir. Türkiye'nin Lozan sonrası dış politikada gösterdiği barışçı politikaya rağmen zaman zaman bir takım engellemelerle karşılaşmıştır. Batılı devletlerin Osmanlı Devleti döneminden kalma "devletin iç işlerine karışma" alışkanlıklarını yeni Türkiye üzerinde de tatbik etmeye çalışmışlar, ancak her defasında Türkiye'nin direnmesiyle karşılaşmışlardır. 1923-1932 dönemi dış politikası, Türk millî siyaset anlayışına uygun olarak daha çok Lozan'dan arta kalan meselelerin halli ve Lozan esaslarının uygulanması yönünde bir seyir takip etmiştir.

2.1. Türkiye-İngiltere ilişkileri ve Musul Meselesi

İngiltere özellikle 1923-1945 yılları arasında dünya siyasetine yön verebilecek derecede güçlü bir ülke idi. İşgalci devletlerin en önemlileri arasında yer almıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletini Lozan'da tanımak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte İngiltere, Türkiye'nin güçlenmesini ve gelişmesini istememiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında İngiltere ile yaşadığımız öncelikli sorun Musul meselesidir.

Musul, 15 Kasım 1918'de İngilizler tarafından işgal edilmiş ve Millî Mücadele sırasında ise düşman işgalinden kurtarılamamıştır. Misak-ı Millînin birinci maddesine göre 30 Ekim 1918'de fiili işgal altında bulunmadığından Musul, Türk sınırları içerisindeydi.

Lozan Konferansı'nda Türk-İrak sınır meselesi görüşülürken Türk heyeti bölgenin Türkiye'ye terk edilmesi gerektiğini iddia etmiş, Irak'ı mandası altında bulunduran İngiltere ise Musul'un Irak sınırları içerisinde kalmasını ısrarla savunmuştur. Lozan'da halledilemeyen konu, anlaşmanın üçüncü maddesinin ikinci fıkrasında yer alan "Konu, Türkiye ile İngiltere arasında Lozan sonrasındaki dokuz ay zarfında görüşmeler yoluyla halledilecek, mümkün olmadığı takdirde milletler cemiyetine havale edilecektir" şeklindeki ibaresiyle Lozan sonrasına bırakılmıştır.

Uyuşmazlığı gidermek amacıyla 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da İngiltere ile başlatılan görüşmelerde İngiltere'nin Irak lehine Hatay üzerinde de hak iddia etmesi üzerine konferanstan bir sonuç alınamamıştır.

Tarafların ikili görüşmelerinden sonuç alınamayınca, Musul Meselesi Lozan Antlaşması'nın ilgili maddesi gereği Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiş; cemiyet, konuyu 20 Eylül 1924'te görüşmeye başlamıştır. Görüşmelerde Türk tarafı daha önceki görüşünde ısrar ederek Musul'da bir plebisit (halkoylaması=referandum) yapılmasını istediye de İngiltere bu talebi de "bölgede yaşayan halkın cahil olduğu ve sınır işlerinden anlamadığı" gerekçesiyle kabul etmemiştir.

İngiltere, Musul konusundaki uzlaşmaz tavrını bölgede organize ettiği kışkırtma hareketleriyle desteklemeye çalışmıştır. Özellikle Lozan'dan sonra Kürtleri, Asuri kabilelerini ve Arapları sürekli olarak Türkiye aleyhine tahrik etmiştir. Türkiye'yi bu yıllarda oldukça uğraştıran Şeyh Sait Ayaklanması'nın çıkmasında İngiliz ajanlarının kışkırtmalarının da etkili olduğu söylenir.

Milletler Cemiyeti'nde Musul Meselesi görüşülürken, Türk-İngiliz kuvvetleri arasında ufak çapta sınır çatışmaları meydana gelmiştir.

Milletler Cemiyeti'nin konuyu incelemek üzere bölgeye gönderdiği Tahkik Komisyonu'nun Eylül 1925'te Cemiyet Meclisi'ne sunduğu raporda Musul'un Irak'ta kalması yönünde görüş beyan etmesi, gerek Türk temsilcileri, gerekse Türk halkı tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Türk tarafının itirazlarına rağmen Milletler Cemiyeti, komisyon raporuna uyarak bölgeyi, 16 Aralık 1925 tarihli toplantısında Irak'a bırakma kararı alacaktır.

Türkiye, Misak-ı Millî sınırları içinde olmasına rağmen Cemiyet Meclisi'nin verdiği bu karara uymak zorunda kalarak, 5 Haziran 1926'da yapılan bir anlaşmayla Musul'u Irak'a bırakmıştır. Türkiye'nin Musul'dan vazgeçmesinin karşılığı olarak bölgedeki petrol gelirinin %10'u 25 yıl süreyle Türkiye'ye verilmiştir. Ancak Türkiye 500 bin İngiliz lirası karşılığı bu hakkından vazgeçmiştir.

Musul'un kaybedilmesinde bölgenin stratejik önemi, petrol kaynakları açısından zengin oluşu ve İngiltere'nin imparatorluk yolları üzerinde olması önemli sebeplerdendir. Bölgenin sahip olduğu bu özellikler İngiltere'nin, ısrarcı, uzlaşmaz ve baskıcı tutumuna neden olmuştur.

İngiltere'nin görüşmelerdeki bu uzlaşmaz tavrının bir diğer sebebi de 1926'lı yıllarda hâlâ Türk milletinin hayat hakkını tanımak istememesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca meselenin daha önceki görüşmelerde halledilmeyerek Milletler Cemiyeti'nin kararına kalması Türkiye açısından ayrı bir talihsizlikti. Çünkü bu tarihte Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin üyesi değildir. Buna karşılık İngiltere, cemiyetin aslı ve kurucu üyesidir. İngiltere'nin Cemiyet Meclisi'ndeki bu konumu Musul Meselesinde diğer devletlere baskı yapmasını kolaylaştıracaktır.

Ayrıca, Türkiye Musul Meselesinden dolayı yeni bir savaşı göze almak istemeyerek dönemin Dış İşleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ın 7 Haziran 1926 tarihli Meclis konuşmasında da belirttiği gibi "fedakârlık" yapmıştır.

Bundan sonraki yıllarda ise Akdeniz'de İtalyanların güçlü bir donanma yaparak İngiltere'ye karşı çıkması, İngiltere ile Türkiye'yi birbirine yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma Türkiye'nin 2.Dünya Savaşına İngiltere yanında girme konusunda baskı yapılmasına bile neden olmuştur. Fakat 1. Dünya Savaşından gerekli dersleri çıkaran tecrübeli bir Türkiye böyle bir hataya düşmemiştir.

2.2. Türkiye-Fransa İlişkileri

Fransa XIX. yüzyılın büyük devletlerinden biridir. Bu ülke birinci dünya savaşında galipler arasında bulunmaktaydı. Fransa, Milli Mücadele yıllarında 1921 Ankara hükümetiyle anlaşmada erken davranarak güneyde bazı menfaatler sağlamıştır. Lozan'dan sonra Türkiye ile Fransa arasındaki sorunlar şöyle sıralanabilir:

Yabancı Okullar Meselesi: Osmanlı Devleti'nde azınlık okulları yanında kapitülasyonlardan yararlanarak yabancılar tarafından okullar açılmıştır. Bu okullar ciddi manada denetlemeden yoksundu. Bu okulları açan yabancıların amacı kendi kültür ve inançlarını empoze etmektir. Bu süreç içerisinde Türkiye'de ABD, Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya gibi devletlerin okulları açılmıştır. Bu okullarda Türk devleti aleyhinde fikirler empoze ediliyordu.

Lozan Antlaşması'na göre yabancı okullar, Türk kanunlarına ve diğer okulların bağlı bulundukları yönetmeliklere uyacaklardı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de bu yabancı okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1925 -1926 öğretim yılında Türk hükümeti yabancı okullarda tarih ve coğrafya derslerinin Türk öğretmenler tarafından okutulması, dini tören ve derslere ancak okulun mensup olduğu dinden öğrencilerinin girmesi, ders kitaplarında Türkiye aleyhine yazılar olmaması gibi şartlar bulunan bir yönetmelik çıkardı. Bu durum Fransa ile anlaşmazlıklara neden oldu. Fransa ve Papalık bu meseleye karışmak istedilerse de, Türk hükümeti bunu bir iç mesele sayarak görüşmeyi reddetti.

"Türkiye'de bizim okullarımızın sahip olmadıkları ayrıcalığa, yabancı okulların sahip olması kabul edilemez." diyen Atatürk, yabancı okulların Türk kanunlarına uymasını istemiştir. Yönetmeliklere uymayan bazı okullar kapatılmıştır. Yabancı okullar meselesi Fransa ile Türkiye arasında iyi ilişkiler kurulmasını geciktirmiştir.

Borçlar Meselesi: Lozan Konferansı'nda görüşüldüğü halde çözümlenemeyen konulardan birisi de Osmanlı borçlarıdır. Osmanlı Devletinin yabancı devletlere vermiş olduğu imtiyazlardan en fazla faydalanan Fransa olmuştu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti en fazla Fransız vatandaşlarına borçlu kalmıştı.

Lozan Antlaşmasının 46. maddesine göre Osmanlı borçlarının Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan devletler arasında bölüştürüldüğü ilkesi kabul ediliyor, 47. maddede bu borçların taksiminin Düyun-ı Umumiye Meclisi tarafından yapılacağı belirtiliyor, 49. maddede ise ödeme şartlarının saptanması Paris'te kurulacak bir komisyona bırakılıyordu. Bunun üzerine konu, 13 Haziran 1928'de Paris'te yapılan bir antlaşma ile halledilmiştir.

Osmanlı borçlarının ödenmesi belirli bir sisteme bağlanmıştır. Fakat 1929 dünya iktisadi bunalımı Türkiye'nin ödeme güçlükleriyle karşılaşmasına sebep olmuştu. Bu sırada Amerika Cumhurbaşkanı Hoover'in 1931'de kendi adını alan Hoover Moratoryumu 'nu ilan etmesi borçların ödenmesini geciktirme imkânını gündeme getirmiş, Türkiye de bundan istifade etmek istemiştir.

Paris'te yapılan görüşmeler sonunda ilkinden daha uygun ödeme şartlarıyla yeni bir antlaşma 22 Haziran 1933'de imzalanarak Osmanlı Borçları Meselesi halledilmiştir. Düyun-ı Umumiye Borçları, son taksitin yatırıldığı 25 Mayıs 1954 tarihinde tamamen temizlenecektir.

Hatay Meselesi: Hatay toprakları Osmanlı Devletinde Uzeyr sancağı ile Antakya kazası topraklarında oluşuyordu. Halkının büyük çoğunluğu XVI. yüzyılda Türk idi. Fakat XIX. yüzyılda meydana gelen değişimler Hristiyan halkın buralara gelmesine ve nüfustaki dengelerin hareketlenmesine yol açmıştır. Bu dönemde bölgenin idari yapısı Halep'e bağlanmıştır. Bölge İngiliz ve Fransız çıkarları nedeniyle bu iki devletin işgaline uğramıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Fransa Hükûmeti arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile Misak-ı Millî sınırları içinde olan İskenderun ve Antakya, Türkiye sınırları dışında (Fransız mandası altındaki Suriye sınırları içinde) kalmıştı. Ancak Ankara Antlaşması, İskenderun ve Antakya'yı içine alan Hatay bölgesini Suriye'den ayırarak bölge için özel bir yönetim şekli tanımıştı. Buna göre, Sancak (İskenderun) halkı Türk kültürüne bağlı kalacak ve millî kültürlerinin korunması için kolaylık sağlanacaktı. Ayrıca Türk parası orada geçerli olacaktı. Antlaşmanın hükmüne uygun olarak 8 Ağustos 1922'de Hatay bölgesinde özel bir idare kurulmuştur.

Daha sonra Fransa, Suriye ve Lübnan üzerindeki manda yönetimini kaldırarak bu iki ülkeye bağımsızlık vermeyi kabul etti (1936).

Fransa Suriye'den çekilince İskenderun ve Antakya Suriye yönetimine girmiş oluyordu. Bu yeni durum Türkiye'de kaygı uyandırmaya başladı. " Kırk asırlık Türk yurdu ecnebi elinde kalamaz" diyen Atatürk İskenderun ve Antakya'yı anavatana katmakta kararlıydı. Türk hükûmeti 6 Ekim 1936'da Milletler Cemiyetine, 9 Ekim 1936'da da Fransa'ya bir nota vererek Suriye ve Lübnan'a verilen bağımsızlığın İskenderun ve Antakya'ya da tanınmasını istedi. Ancak Fransa Türkiye'nin bu isteğini

kabul etmedi. Yalnız bu arada Fransa, meselenin Milletler Cemiyetine sevk edilmesini Türkiye'ye teklif etti. Türkiye'de bu teklifi kabul etti.

Bundan sonra Milletler Cemiyeti meseleye el koydu. Cemiyet aracılığı ile Fransa ve Türkiye arasında görüşmeler yapıldı. Türkiye ile Fransa 29 Mayıs 1937'de Cenevre'de anlaştılar. Hatay'ın toprak bütünlüğünü ortak garanti altına alan anlaşma imzalandı. Aynı gün Milletler Cemiyeti Hatay için hazırlanan anayasayı kabul etti. Ancak anayasayı uygulamak hususunda Fransa engeller çıkarıyordu. Çünkü Türkiye ile Fransa arasında seçim sistemi konusunda görüş ayrılığı ortaya çıkmıştı. Nihayet seçim sistemi üzerinde bir anlaşmaya varılarak seçimlerin 15 Temmuz 1938'de yapılmasına karar verildi. Bu sırada Avrupa'da savaş tehlikesi gittikçe daha belirgin hale geliyordu. Almanya'nın 1938 Martında Avusturya'yı ilhaki karşısında Fransa, Almanya ve İtalya'ya karşı Orta Doğu'da kuvvetli bir Türkiye'ye ihtiyaç duyuyordu. Boğazlarında Avrupa'da artan kriz ve uyuşmazlıklar sebebiyle önemi de artmıştır. İşte bu nedenlerden dolayı Türkiye'ye yanaşmak zorunda kalan Fransa Hatay meselesinde tutumunu değiştirmiş ve gelişmeler Türkiye lehinde yön göstermiştir. 4 Temmuz 1938'de Türkiye ile Fransa arasında Dostluk Antlaşması imzalandıktan sonra Hatay sorununun çözümü kolaylaştı.

Türk-Fransız yakınlaşmasından sonra yapılan seçimler sonucunda Hatay Türk Devleti'nin meclisi 2 Eylül 1938'de ilk toplantısını yaptı ve bağımsız devlet için Hatay Cumhuriyeti adını kabul etti. Devlet Başkanlığına Tayfun Sökmen, Başbakanlığa Abdurrahman Melek seçilmiştir. Bağımsız Hatay Cumhuriyeti'nin kurulması yeterli değildi. Çünkü Hatay idarecileri ve halkı Türkiye'ye katılmak istiyordu. Türkiye bu kararı sempati ile karşıladı. Fakat, 29 Mayıs 1937 antlaşması ile Hatay Türkiye ile Fransa'nın ortak garantisi altında bulunuyordu. Bu sebeple Hataylıların anavatanına katılma istekleri iki devlet arasında yeniden sorun oldu. Ancak 1939 Martından itibaren Avrupa'da meydana gelen olayların II. Dünya Savaşı'na sebep olacak tehlikeli gelişmeler olması Fransa'yı Türkiye'ye yaklaştırdı. Dolayısıyla Fransa, Türkiye'nin ve Hataylıların isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. 23 Haziran 1939'da iki devlet arasında yapılan bir antlaşma ile Fransa Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etti. 29 Haziran 1939'da Hatay Türk Devleti Meclisinin oy birliği ile aldığı kararla Hatay, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarına katıldı (30 Haziran 1939). Hatay'ın Türkiye'ye katılması Atatürk'ün dış politikada gerçekleştirdiği son büyük başarıdır.

Misak-ı Millî'ye aykırı olarak ülkemiz sınırları dışında kalan Hatay, Misakımillî esaslarına uygun olarak Türkiye sınırlarına katılmıştır. Hatay'ın bağımsızlığı ve Türkiye'ye katılması için büyük çaba gösteren Atatürk hayatının son aylarında sağlığını bile dikkate almadan vaktini bu sorunun çözülmesine ayırmış ve mücadele etmiştir. Onun dahice siyaseti neticesinde Hatay sorunu Türkiye'nin lehine çözülmüştür. Böylece Türkiye-Suriye sınırı bugünkü şeklini almıştır. Türkiye'nin komşularından Suriye ile olan sınırları diğer komşularının sınırlarından daha sonra kesinlik kazanmıştır.

Bozkurt –Lotus Davası: 2 Ağustos 1926 tarihinde Bozkurt adlı Türk gemisi ile Lotus adlı Fransız gemisi Ege Denizi'nde çarpışmıştır. Fransız makamları Türk mahkemesinin verdiği karara tepki göstermişler ve Türk gemisinin suçlu olduğuna karar vererek Türkiye'den tazminat istemişlerdir. Türkiye bu durumu kabul etmeyince konu Lahey Adalet Divanı'na taşınmıştır. Atatürk'ün isteğiyle Türkiye'yi İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey savunmuştur. Lahey Adalet Divanı, Türk mahkemesinin verdiği kararın değiştirilmesine gerek duymamıştır. Bu olay Türkiye'nin kapitülasyonlarının etkisinden kurtulmuş ve bağımsız karar verebilen bir ülke olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. 1934 yılında Soyadı Kanunu çıkarılınca Mustafa Kemal, Mahmut Esat Bey'e "Bozkurt" soyadını bizzat vermiştir.

2.3. Türkiye-İtalya İlişkileri

Millî Mücadele döneminde batılı devletler arasında Türkiye'yi işgal hareketinden ilk vazgeçen devlet İtalya olmuştur. Ancak 1922 yılında faşist Mussolini yönetimine giren İtalya saldırgan ve sömürgeci bir politika izlemeye başlamış. Türkiye üzerindeki emellerini de tekrar gündeme getirmiştir. İtalya'nın bu yayılma politikasındaki amacı "Roma İmparatorluğu'nu tekrar canlandırma hayalinden kaynaklanmaktaydı.

Türkiye'nin, Musul Meselesini halletmesinden sonra batılı devletlerle olan ilişkilerinin düzelmeye başladığı görülür. Bu düzelmenin etkisiyle İtalya da Türkiye ile münasebetlerini yumuşatmıştır. İtalya'nın Arnavutluk üzerindeki emellerinden endişe duyan Yugoslavya'nın 1927 yılında Fransa,Çekoslovakya ve Romanya'nın oluşturduğu küçük antanta katılması İtalya ve Yugoslavya münasebetlerinin gerginleşmesine sebep olmuştur. Ayrıca Türk Devleti'nin gittikçe kuvvetlenmekte olan durumu karşısında yayılma politikasında başarılı olamayacağını anlayan Mussolini Ankara'ya karşı bir dostluk politikası takip etmek zorunda kalmıştır.

Gerek Türkiye'nin batılı devletlerle münasebetini geliştirme arzusu, gerekse İtalya'nın Doğu Akdeniz'de kuvvetli bir ittifak oluşturma çabaları iki devlet arasında 30 Mayıs 1928 tarihli tarafsızlık uzlaşma ve adli tasfiye antlaşmasının imzalanması ile sonuçlanmıştır.

1930 Türk-İtalya Antlaşması iki ülke arasında mevcut olan huzursuzluğu kaldırmış olmasına rağmen daha sonraki dönemlerde münasebetlerin dostane bir seyir takip ettiği söylenemez. Özellikle 1936'dan itibaren Türk-İngiliz yakınlaşması Türk-İtalyan münasebetlerinin zayıflamasına sebep olacaktır.1930'lu yıllarda İtalya Akdeniz'de yayılmacı bir politika yoluna gitmiştir. Bu durum Türkiye ile İngiltere arasında yakınlaşmaya yol açmıştır. İtalya'nın bu yayılmacı politikası Anadolu'nun güney kıyılarını da içine alıyordu. Özellikle 1934-1935 yılları arasında Türk-İtalyan ilişkileri "savaş öncesi durum" denilebilecek ölçüde gerginleşmiştir. İtalya, 3 Ekim

1935'te Habeşistan'a saldırınca Türkiye rahat bir nefes almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından 2.Dünya Savaşına kadar geçen zaman diliminde Türkiye'nin dış politikasını araştıran araştırmacılar, bu dönemde ülkenin dış siyasetini etkileyen en önemli konunun İtalya olduğunu söylemektedirler.

2.4. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Türk Yunan ilişkilerinin Atatürk dönemindeki en önemli gündemini Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Türklerin değişimi sorunu oluşturmuştur. Lozan Konferansında bu mesele çözülememiş, 30 Ocak 1923'de bir sözleşme ve protokol imzalanmıştı. Buna göre Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Türklerin değişimi yapılacak, yalnız 30 Ekim 1918'den önce İstanbul Belediye sınırları içinde "yerleşmiş -établi" bulunan Rumlarla, Batı Trakya Türkleri bu değişimin dışında tutulacak, yani bunlar bulundukları yerlerde kalacaklardı. Yine bu sözleşmeye göre, bu sözleşmeyi uygulamak üzere Türk ve Yunan temsilcilerinin de dâhil bulunduğu bir milletlerarası karma komisyon kurulacaktı. Bu komisyon çalışmalarını Ekim 1923'te başlatarak sorunu çözmeye çalıştı. Türk ve Yunan tarafı bu konuda yerleşmiş olan nüfusu farklı algıladığı için görüş ayrılığına düştü. Yunanistan daha çok Rum'un Türkiye'de kalmasını istediği için konu Milletler Cemiyetine havale edildi. Cemiyetin Milletlerarası Daimi Adalet Divanından çıkan 1925 yılında ki rapor, meseleyi çözemedi. Bunun üzerine Türk - Yunan ilişkileri ilk büyük gerginliği yaşadı.

Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyarak buralara Türkiye'den gelen Rumları yerleştirmesi ve buna karşılık Türkiye'nin de İstanbul'daki Rumların mallarına el koyması, gerginliği şiddetlendiren önemli gelişme oldu. Fakat bu gerginlik her iki ülke hükümetleri tarafından siyasal bir anlaşma ile geçici olarak azaltıldı ve Türkiye ile Yunanistan arasında 1 Aralık 1926'da bir antlaşma yapıldı. Ancak bu antlaşmada uygulanamayarak gerginlik devam etti. Gerginlik, askeri çözümleri gündeme getirmeden Yunanistan Başkanı Venizelos, gerginliğin Yunanistan'a vereceği zararları dikkate alarak işi yumuşatma eğilimine girdi ve diyalog yolu ile çözüm önerdi. Türkiye'de buna karşılık verince iki devlet arasında, iki ülkenin nüfus değişiminin esaslarını düzenleyen 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile yerleşme tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi "yerleşmiş ahali— établi" deyiminin kapsamı içine alındı. Ayrıca iki memleketin azınlıklarına ait mallar konusunda da birçok düzenlemeler yapıldı. Bu şekilde 6 - 7 yıldır devam etmekte olan anlaşmazlık sona erdi. Bundan sonra Türk - Yunan ilişkileri tarihlerinde ilk ve uzun süreli olarak bir dostluk ve işbirliği dönemine girdi. Bu dostluk ve işbirliği hem Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerini hem de Balkanlarda barışın ve güvenliğin sağlanması için oluşturulan 1934 tarihli Balkan

Antantı'nın kurulmasına sebep oldu. Türk Yunan ilişkileri 1954'e Kıbrıs Sorununun gerginliği arttırmasına kadar olumlu hava içinde gelişti.

2.5. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri

Lozan Anlaşmasıyla bağımsızlığını ve Musul, Hatay dışında istediği sınırları kabul ettiren Türkiye ilk yıllarda Milli Mücadele şartları çerçevesinde dış politika yürütmüştür. Batılı devletler tarafından tanınmaya başlayan Sovyetler Birliği, bu dönemde Türk dış siyasetinin önemli belirleyicilerinden biri olmuştur. Musul yüzünden Türk-İngiliz ilişkilerinin sertleştiği günlerde, 17 Aralık 1925'te Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalandı. 17 Aralık 1929'da uzatılan bu antlaşma yirmi yıl boyunca iki ülke arasında etkili olmuştur. Bu antlaşmaya göre, iki ülkeden biri savaşa girdiğinde diğeri ona karşı tarafsız kalacaktır. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki yakın ilişkiler 1939'a kadar devam etmiştir. 1939'da dönemin dışişleri bakanı Şükrü Saraçoğlu Moskova'da olumsuz bir atmosfer içinde karşılanmıştır. Bu durum iki ülkenin birbiriyle olan ilişkilerinin başka bir mecraya girdiğini göstermektedir. Ancak II. Dünya Savaşında Almanların Sovyetler Birliğiyle savaşa girmesi, bu olumsuz atmosferin doğurduğu neticeleri savaşın bitimine kadar masaya yatırılmasını geciktirdi.

Nitekim II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliğinin Türkiye'den ciddi istekleri olmuştur. Bu istekleri Türkiye, savaşı göze alarak reddetmiştir. İki ülke arasında 1950'li yılların sonlarında bir yumuşama başlamış ve bu yumuşaklık sonraki yıllarda da devam etmiştir.

1991'den sonra Sovyetler Birliğinin parçalanmasıyla beraber Rusya ve Sovyetler Birliğinden ayrılan diğer cumhuriyetlerle ilişkiler gündeme gelmiştir.

2.6. Türkiye'nin Doğulu Devletlerle İlişkileri

Türkiye'nin doğulu devletlerle ilişkileri iki yönlüdür. Çünkü buralarda sadece buradaki ülkelerle ilişkiler değil, aynı zamanda bu ülkelerde etkili olan Fransa ve İngiltere ile ilişkiler de söz konusudur. Bununla birlikte İran ve Afganistan'la olan ilişkiler daha önceki tabii seyrinde devam etmiştir. Osmanlı Devletinden kopan bazı Arap devletleri ile özellikle Irak ve Ürdün ile dostane ilişkiler kurulmuştur. Nitekim 1931 yılında Irak Kralı Faysal, 1937'de de Ürdün Kralı Abdullah ülkemize gelmiştir. İran ile olan ilişkilerimiz, sınırdaki eşkıyalık olayları yüzünden biraz soğumuşsa da, Küçük Ağrı Dağı'nın Türkiye'ye bırakılmasıyla aradaki anlaşmazlıklar giderilerek ilişkiler düzelmiştir. 1934'te Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye'ye gelmesiyle aradaki yakınlık en üst düzeye çıkarılmıştır.

Afganistan Ankara'yı tanıyan ilk ülke olmuştur. İngiliz ve Sovyet işgallerine karşı direnmek isteyen Afganlılar bu desteği Türkiye'den sağlamak istemişlerdir. Yakın ilişkiler çerçevesinde Türkiye'ye Afganistan'dan talebeler gelmiş, ülkemizden de oraya ilim adamı, öğretmen, sağlık elamanı ve subaylar gitmiştir. Atatürk döneminde doğu ülkeleriyle olan siyaset, Sâdâbad Paktı ile en üst düzeye ulaşmıştır. Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'ın katıldığı bu anlaşma 8 Temmuz 1937'de Tahran'da Sâdâbad Sarayında imzalanmıştır. Türkiye'nin doğu ülkeleri ile olan ilişkileri Mustafa Kemal Atatürk döneminde genellikle dostane bir seyir takip etmiştir.